הרב נתן פריד

בנייברק

נוסח עברי חדש של מגלת אנטיוכוס

(לפי כ"י סינסינטי מס' 4)

א. כ"ו סינסינטי מס' 4 ותקופת כתיבתו

כ"י סינסינטי מס' 4 הוא קובץ הפטרות כמנהג הספרדים מלפני תקופת הדפוס ובסופו באה מגלת אנטיוכוס בלשון עברית ובנוסח שונה משאר הנוסחים של מגלה זו הידועים לנו מספרי הדפוס – עליהם ראה להלן.

המעיין בקבצי ההפטרות שמוצאם מספרד ושנכתבו בין שני הגרושים, היינו בשנים ה' קנא – ה' רנב², אי אפשר לו שלא יתפלא על התופעה הנפלאה המתגלה לנגד עיניו: על אף הגזרות הקשות והאיומות שנתכו על יהודי חצי האי האיברי – שרפת אלפי יהודים חיים ע"י האינקביזיציה בתואנות שונות וגזרות אחרות – בכל זאת המשיכו היהודים בחיי הדת כאילו לא קרה דבר: כתבייד של מקרא שונות וגזרות אחרות – בל זאת המשיכו היהודים בחיי הדות באילו (תל־אביב תשל"ג).

מושלם³; המנקדים נקדו את הספרים בדיקנות מופלאה; המסרנים כתבו בגליונות את המסורה הגדולה ובין הטורים את המסורה הקטנה; ולבסוף באו המגיהים והגיהו את כתובי־היד במסירות ובנאמנות. פרט זה מוכיח שיהודי אותה תקופה הרת־שואה, כאשר חרב חדה ומוראות העינויים היו מרחפות על ראשיהם, – המשיכו לשמור דתם במסירות נפש ממש ועשו כל שביכלתם שסדרי עבודת השם ימשכו כמימים ימימה!!

ב. לשון מגלת אנטיוכוס שבכ"י סינסינטי ואופיו

כאמור בפרק הקודם, שונה נוסח מגלת אנטיוכס בקובץ זה משאר הנוסחים שבשאר מקורות הידועים לנו. לאמיתו של דבר אין למצוא כמעט שני נוסחים שוים של מגלת אנטיוכוס העברית בכל המון כת"י המכילים בתוכם מגלה זו! תמיד אנו מוצאים שינויים ניכרים ברב או במעט⁴. טעם הדבר: במרוצת הדורות שבהם נהגו לקרות המגלה בצבור בלשונה הארמית, שהיא לשונה המקורית, נתקדשה המגלה בעיני העם ונחשבה כמעט כאחד מספרי הכתובים...5 כאשר במאת השנים שלפני הגרוש החל

- * מבוא מקוף וכולל לכל עניני מגלת אנטיוכוס פרסמתי בירחון "סיני" כרך סד (כסלו-טבת תשכ"ט), עמ' קח ואילך. תקציר תמציתי ביותר ממבוא זה, נדפס בקובץ "בית אהרן וישראל" חוב לח (שנה ז, גליון ב, כסלו-טבת חשנ"ב), עמ' קיא-קיב. תקציר זה נעשה בידי עורכי הקובץ. תקציר זה חזר ונדפס בחוברתי "מגלת אנטיוכוס מורחבת" (שבט תשנ"ב), עמ' א-ב. חומר נוסף ימצא המעיין במאמרי "עניינות מגילת אנטיוכוס" שנדפס בספר השנה "ארשת" כרך ד' (תשכ"ז) ט, עמ' 106 ואילך.
- 1. לפני גרוש ספרד (ותקופה ארוכה אחריו) לא שרר מנהג אחיד בהפטרותיהם של בני ספרד. להלן בנספח א אנו נותנים את שינויי ההפטרות ככ"י סינסינטי 4 לעומת מנהגם המשתקף בחומשים הנדפסים האידנא.
- 2. רוב כה"י של הפטרות כמנהג ספרד, שנשתמרו בספריות שונות, הם לדעת המלומדים מהמאות י"ד ט"ו למנין נוצרים: היינו. כאשר השתוללות האינקביזיציה היתה בשיא תוקפה.
- כה"י הקדום ביותר, מלאחר הגרוש הראשון בשנת ה' קנא ליצירה, הוא כ"י אוקספורד מס' 51, שלעדות הקולופון בסופו נכתב בשנת ה' רטו ליצירה.
- התאריך האחרון לפני הגרוש האחרון בשנת ה' רנב הוא משנת "...אור לי" = ה' רמ"ז ליצירה חמש שנים לפני הגרוש! תאריך זה רשום בקולופון של קובץ ההפטרות כ"י אוקספורד מס' 65.
- .. כדוגמה ישמש לנו כ"י לונדון 83 המכיל הפטרות כמנהג ספרד ומקושט בציורים צבעוניים נפלאים ביותר. גם כה"י דנן נכתב בהידור רב ביותר. בפסוק סז של מגלת אנטיוכוס מצוירת האות "ל" שבתבת "כהעלות" כאילו שלהכת עולה ממנה...
 - 4. על הקוים האופיניים לסגנונות השונים של הנוסח העברי ראה להלן נספח כ.
- 5. על "התקרשותה" של מגלת אנטיוכוס ראה מבואי לנוסח האשכנזי־צרפתי של מגלת אנטיוכס שפרסמתי בסיני כרך סד (כסלו-טבת תשכ"ט), עמ' קח ואילך.

המעבר לקריאתה בתרגום עברי, כנראה משום שהמון העם לא הבין ארמית ולא היה "פרטומי ניסא" בקריאתה בלשונה המקורית – החלו לתרגמה ללשון הקודש. כל רב או מנהיג רוחני בעירו החליט לתרגמה כמיטב יכלתו, ולא היה בזה מנהג שנתקבל בארץ ספרד כולה; ויש שעדיין המשיכו לקרותה בארמית עד סמוך לגרוש. אבל בפרט אחד נזהרו המתרגמים הספרדיים: הואיל והנוסח הארמי היה בסגנון תרגום אונקלוס על התורה?, שנחשב לתרגום מקודש ביותר 8 – הוחלט כאילו בהסכמה כללית של המתרגמים לתרגם את המגלה בתרגום מילולי ממש, ולא תרגמוה ללשון המקרא שמסתמא היתה יותר מובנת ללשון העם. לפיכך אנו מוצאים בתרגומי מג"א ניבים לשוניים "כבדים" ומסורבלים... כי לא רצו לפגוע במקור הארמי שהיה מקודש בעיניהם, וממילא נעשה התרגום בצורה לא מובנת לנו...

התהליך של עזיבת הלשון הארמית בבית הכנסת לא נגמר עם תרגום מג"א לעברית: גם הפטרות ג' דפורענותא והפטרת תשעה באב, שהיו נוהגים לתרגם בתרגום יונתן – הוחלפו תרגומיהם לספרדית?. תרגום הפטרת ת"ב לשפת לאדינו (או: ערבית) הוא מנהג הרווח בקהלות עדות המזרח עד ימינו.

ג. אופי נוסח כ"י סינסינטי של מג"א לעומת נוסחים ספרדיים אחרים

לשם הדגמת סגנון מגלתנו לעומת סגנונות אחרים של המגלה מאותה תקופה – אנו מציגים בזה שני פסוקיה הראשונים של נוסחנו דנן לעומת שני נוסחים אחרים בני אותה תקופה ומאותה ארץ – ספרד – ואשר נתפרסמו בדפוס¹⁰:

נוסח א: נוסחנו החדש (ב"י סינסינטי 4). נוסח ב: נוסח דפוס ראשון (ואדי אל חיגארה משנת ה'רמב לערך). נוסח ג: נוסח סידור "בית עובד" – הנוסח החוזר ונדפס גם בימינויו.

נוסח ג	נוסח ב	נוסח א
ויהי בימי אנטיוכוס מלך יון	ויהי בימי אנטיוכס מלך יון	ויהי בימי אנטיוכוס מלך יון
מלך גדול וחזק היה ותקיף בממשלתו	גדול ועצום היה וחסין בממשלתו	מלך גדול וחזק היה וחזק בממשלתו
וכל המלכים ישמעו לו:	וכל המלכים ישמעו אליו:	וכל המלכים לו יעבדון:
והוא כבש מדינות רבות	והוא כבש ערים גדולות	והוא כבש מדינות רבות
ומלכים חזקים והחריב טירותם	ומלכים עצומים וחרב בירוניהם	ומלכים חזקים והחריב בית מגוריהם
והיכליהם שרף באש	וטירותם שרף באש	והיכליהם ופרזיהם שרף באש
:אנשיהם בבית האסורים אסר	וגבריהם בסהר אסר:	וגבוריהם בכלא אסר:

הקבלות נוספות – להלן בנספח ג. שם נציג נוסחים שונים של פסוקי המגלה, בהם מסופר על סופר של אנטיוכוס הרשע.

מגלתנו דנן נכתבה ע"י אותו סופר מקצועי שכתב את ספר ההפטרות בכ"י זה. היינו כתיב מקראד חסר, מפוסק לפסוקים. ברם הניקוד איננו של מנקד ההפטרות, אלא של "מנקד" אחר. אולי נעשה נקחד זה ע"י אחד ממורי התשב"ר שלימד לתלמידיו את המגלה בפרוס חג החנוכה. נקוד זה משובש ביותר $_{1}^{2}$ י.

- 6. קובץ ההפטרות כ"י אוקספורד 32, שנכתב תשע שנים לפני הגרוש (ה' רמג ליצירה), עדיין מכיל כסופו את הנוסח הארמי כלכד של המגלה. גם בדפוס ראשון של המגלה (משנת רמ"ב לערך), מופיעים המקור הארמי ותרגומו העברי זה אחר זה. כלומר, בעשור שלפני הגרוש נהגו עדיין מקצת קהלות ספרד לקרות המגלה בארמית בעוד שקהלות אחרות כבר קראוה בתרגום העברי.
- . ראה: מ"צ קדרי, באיזו ארמית נכתבה מגילת אנטיוכס, לשוננו כרך כג, עמ' 129–145. ועיין בעיקר עמ' 143. שם ניתנר מסקנותיו בנידון.
- 8. השוה גמ' מגילה ג,א. והשוה רש"י קידושין מט, א ד"ה הרי זה מחרף. [וער ספר "מנחת אריה" להרב מנחם אריי. טובולסקי שליט"א (בני ברק תשל"ה), עמ' סה-סו)
- 9. ראה: אלעזר הורביץ, אהל חיים' כרך כ, קטלוג כה"י המקראיים שבאוסף ליהמן, ניו־יורק תשנ"א, עמ' 704–409 (שם תצלום כה"י עם התרגום הספרדי באותיות לטיניות), והערתי שם, עמ' 416.
 - .10 ראה מאמרי (הנ"ל הע' 5), עמ' קיו ואילך.
- וו. יש לציין שלאחרונה הופיע נוסח מקראי של תרגום זה בחוברתו של הרב צבי כהן "חנוכה", [בני ברק) תשנ"ב.
- 12. לדוגמא: בפסוק יד נכתב ונוקד: נחמלָא חמה וקַצֶּף, וצ״ל: נחמלָא חמה וקֻצֶּף. שבוש חמור יותר אנו מוצאים בפסוק סב: קַלוּ באש. וצ״ל קַלוּ היינו שרפו באש. ואילו הניקוד המשובש משמעו אחר לגמרי: מנשרים קַלוּ – היו קלים!... אותר שבוש חוזר בפסוק שלאחריו: קַלּוֹהוּ – וצ״ל: קַלוֹּהוּ (ל׳ רפויה). [וראה להלן הע׳ 15].

ויתכן שהוא משקף את ההיגוי של תורה שבעל־פה שהיה מקובל בין יהודי ספרד באותה תקופה. המגלה חולקה גם לפרשיות סתומות ופתוחות כדרך ספרי המקרא. באקראי אנו מוצאים גם טעמים במקומות שונים, בלי שטה מסוימת – שהושמטו במהדורתנו זו.

*

להלן מועתקת המגלה ככתבה וכלשונה ובסימוני פרשיותיה. הנקוד נעשה לפי כללי הדקדוק המקראי – והוא מעשה ידי מנקד מומחה והוכן במיוחד לשם הוצאה זו. כן הוספנו על הגליון מספרי הפסוקים לפי נוסח ג דלעיל כמו שנדפס בסידורים "עבודת ישראל" ו"אוצר התפלות". בפנים המגלה נוספו מספרי הפסוקים על ידנו.

(מגלת אנטיוכוס מכ"י סינסינטי מס' 4)

- ובסב. א) א. וַיְהִי בִּימִי אַנְטִיוֹכוֹס מִלְךְ יָוָן מֶלֵךְ גָּדוֹל וְחָזָק הָיָה וְחָזָק בְּמֶמְשַׁלְתּוֹ וְכָל הַמְּלָכִים לוֹ יַעֲבֹדוּן: בּ וְהוּא כָּבָשׁ מְדִינוֹת רַבּוֹת וּמְלָכִים חֲזָקִים וְהֶחֶרִיב בֵּית מְגוּרֵיהֶם וְהִיכְלִיהֶם וּפּרְזִיהֶם שָּׁרַף בָּאֵשׁ וְגבּוֹרֵיהֶם בַּבֶּלֶא אָסָר: ג. וְהוּא בָּנָה מְדִינָה גְּדוֹלָה עַל שְׁפַת הַיָּם לִהְיוֹת לוֹ לְבֵית מַלְכוּת וַיִּקְרָא לָה מְדִינַת אַנְטִיוֹכֶס עַל שְׁמוֹ: ר וְגַם בּגְרִיס שְׁנִי בָּנָה מְדִינָה אַחְרֵת לְנָגָדָה וַיִּקְרָא לָה בַּגְרִיס עַל שְׁמוֹ וְכֵן שְׁמוֹתָם ה. בִשְׁנַת עשרים וְשָׁלשׁ שַנִים לְמַלְכוּתוֹ הִיא שָׁנַת מָאתֵים וּשְׁלשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְבִנְיַן בִּית הָאָלהִים זֵה שָׁם פָּנָיו לַעֲלוֹת לִירוּשָׁלָים: וּ וַיַּעַן וַיּאמֶר לִגְדוֹלָיו הַלֹּא יִדַעְתֶּם כִּי יֵשׁ עַם יְהוּדָה מִן הַיְהוּדִים שֶׁל הַמְּדִינָה י לֵאלֹהֵינוּ אֵינָם נִנְּשִׁים וְחָקּוֹתֵינוּ אָין עוֹשִים וְדָתִי הַמֶּלֶךְ עוֹבִים לַצְשוֹת דְּתֵיהֶם: ז. וְגַם הֵם מְשַׂבְּרִים לְיוֹם שֶׁבֶּר הַמְּלָכִים וְהַשִּׁלְטֹנִים וְאֹמְרִים מָתַי יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ מַלְבֵּנוּ וְנִמְשׁל בַּיָּם וּבַיַּבָּשָׁה וְכָל הָעוֹלֶם בְּנָדֵינוּ ינָתֵן י וְאין גֹדֶל הַמֶּלְכוּת לַעֲוֹב אֵלֶה עַל פְנֵי הָאָרֶץ: ח עַהָּה בֹּאוּ ּוְנַאַלֶּה אֲלֵיהֶם וְנַשְׁבִּית מֵהֶם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת לָהֶם אֲבִיהֶם שַׁבָּת חֹדֶשׁ וּמִילָה: ט וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעִינֵי כָּל שָׁרָיו וּבְעִינֵי כָּל צְבָאָיו: י בַּעַת הַהִיא קָם • אַנְטִיּוֹכוֹס הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח נִיקָנוֹר מִשְׁנֵהוּ בְּחַיִל וּבְעָם רָב וַיָּבֹא לְעִיר הַיְּהוּדִים לִירוּשָׁלָם: יא. הָרַג בָּה הֶרֶג רַב וַיִּבֶן בָּמָה בְּבֵית (292. ב) הַמִּקְדָּשׁ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ּיִּגְ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבָדָיו שָׁם אֲשְׁכּוֹן לְעוֹלָם: יב בַּמָּקוֹם הַהוּא שָׁחֲטוּ הַחֲזִיר וַיָּבִיאוּ מָדָמוֹ לְעָזְרַת הַקֹּדֶשׁ: יג. כָּל עָמַת זֶה אֲשֶׁר שָׁמַע יוֹחָנָן בֶּן מַתִּתְיָה הַכֹּהֵן הַנָּדוֹל כִּי זֹאת נַגְשָׂה נִתְמַלֵּא חֵמָה וָקָצָף וְעֹצֶם פָּנָיו נִשְׁתַּנּוּ וַיִּיָּעַץ לִבּוֹ עָלָיו מַה יּוּכָל לַעֲשׁוֹת יד. אָז יוֹחָנָן בֶּן מַתִּתְיָה עָשָׂה לוֹ חֶרֶב זְרָתַיִם אָרְכָּהּ רְחְבָּה זֶרֶת טו אֶחָת תַּחַת לְבָשׁוֹ עָטָפָה: טו. לִירוּשַׁלַם בָּא וַיַּעַמֹד בְּשַׁעֲרֵי הָעִיר וַיִּקְרָא לַשׁוֹעֲרִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֲנִי יוֹחָנָן בֶּן מַתִּתְיָה בָּאתִי לָבוֹא לִפְנֵי נִיקָנוֹר: טוּ אָז בָּאִים הַשֹּעֲרִים ּיָבוֹא: נָבוֹא יָבוֹא יָבוֹא יָבוֹא יָבוֹא יָבוֹא יָבוֹא יָבוֹא יָבוֹא יָבוֹא יָבוֹא: בּשִּׁעָר וַיַּעַן נִיקְנוֹר וַיּאמַר בּוֹא יָבוֹא: יז. אָז יוֹחָנֶן הוּבָא לִפְנֵי נִיקָעוֹר וַיַּעַן נִיקָעוֹר וַיֹּאמֶר לְיוֹחָנֶן אַתָּה הוּא אֶחָד מְן
- לפני העתקת מגלת אנטיוכוס כ"י סינסינטי עלי להביע רגשי תודה מיוחדים לד"ר ה"צ זפרן מנהל ספרית הקולג' העברי בסינסינטי בשנת תשכ"א, שברוב אדיבותו טרח להמציא לי תצלום משובח של מגלה זו בלי תמורה כספית, ולמשנהו ד"ר דב ירדן (ז"ל). ובהזדמנות זו אודה לעובדי המכון לתצלומי כתב"היד בירושלים ששרתוני במיטב האדיבות בכל עת. בפרט יאתה תודה לעובדים הבכירים ד"ר בנימין ריצ"לר וד"ר נחום ויסנשטרן. ולבסוף לא אמנע מלהודות לממונה על כתבי היד והספרים הבדירים בספריה הלאומית בירושלים. ר' ולמן זנד עדין הרוח ואציל הנפש שהושיט לי מלוא העורה הדרושה מתוך שמחה רבה ואדיבות מופלגת. יברך ה" חילם ופעל ידם ירצה!

הַמּוֹרְדִים אֲשֶׁר מָרְדוּ בָּמֶּלֶךְ וְלֹא בָקְשׁוּ שְׁלוֹם מַלְכוּתוֹ: יח. וַיַּעַן יוֹחָנָן לִפְנֵי נִיקָנוֹר

וַיֹּאמֶר עַתָּה הַנְנִי לְפָנֶיךְ אֲשֶׁר אַתָּה חָפֵץ אֲנִי עֹשֶׂה: ישׁ וַיַּצְן נִיקְעֹר וַיֹּאמֶר לְיּוֹחָבַז אָם כְּחֶפְצִי אַתָּה עֹשֶׂה קַח חֲזִיר וּשְׁחַוט על הַבָּמָה וְתִלְבַּוֹשׁ לְבוּשׁ מַלְכוּת וְתִרְכַּוֹב עַל סוּס הַמֶּלֶךְ וּכְאַחַד מִן אֹהָבֵי הַמֶּלֶךְ תִּהְיֶה: כּ. וְכָזֶה הַדָּבָר הָשִׁיבוֹ יוֹחָנָן אֲדֹנִי אַנִּי יָרֵא מְן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פֶּן יִשְׁמְעוּ כִּי עָשִׂיתִי בֵן וְיִרְגְמוּנִי בְּאָבֶן י עַתָּה יֵצֵא כָל אִישׁ מלְפָנֶיך פֶּן יוֹדִיעוּן: בא. אָז נִיקְנוֹר הוֹצִיא כָל אִישׁ מִלְפָנָיו: • כב. כָּל עָמַת זֶה בָּעַת הַהִיא נָשָׂא יוֹחָנֶן נצפג אּן בֶּן מַתִּתְיָה עִינָיו לִשְׁמֵי מָרוֹם וַיַּצְרוֹךְ תְּפַּלְתוֹ לִפְנֵי אֲדוֹן הַעוֹלֵם וַיַּעַן וַיֹּאמַר אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל וְכֵן אָמָר אַל תִּתְּנֵבי בָּיַד הֶעָרֵל הַזֶּה אֲשֶׁר יַהַרְגִנִי וְיֵלֵךְ וְיִתְהַלֵּל לְבֵית דָּגוֹן טָעוּתוֹ וְיֹאמֵר טָעוּתִי נְתַנוֹ ּבָּיָדִי: כג. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה פָּסַע עָלָיו יוֹחָנֶן הַכֹּהֵן שָׁלשׁ פְּסִיעוֹת וַיִּתְקע הַחֶּרֶב בְּלִבּוֹ וַיַּפֶּל אֹתוֹ חָלָל בְּעֶזְרַת הַקֹּדֶשׁ: כר לִפְנֵי אֱלֹהֵי הַשָּׁמִים י עָנָה וַיֹּאמֶר יוֹחָנָן לֹא תָשִים עָלַי חֵטְא אֲשֶׁר הַרַגְתִּיו בַּקֹּדֶשׁ עַתָּה כֶּן תִּתֵּן כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר בָּאוּ עִמּוֹ לְהַלָּחֵם עַל הַיְהוּדִים וְעַל יְרוּשָׁלָם: כה. אָז יָצָא יוֹחָנֶן בֶּן מַתִּתְיָה וַיִּלְחֶם מִלְחָמָה בָּעַמִּים וַיַּהַרֹג בָהֶם הֶרֶג רָב: כּוּ. מִסְפַּר הַהֲרוּגִים אֲשֶׁר הָרַג יוֹחָנָן בָּן מַתִּתְיָה בִּיוֹם הַזֶּה שְׁבַע מֵאוֹת וְשָׁבְעִי׳ וֹשְׁתַּיִם אֶלֶף אֲשֶׁר הָיוּ הוֹרְגִים אֵלֶה לָאֵלֶה: כוּ כְּמוֹ שָׁבוּ בָּנָה עַמוּד עַל שְׁמוּ כח ַוּיִקְרָא לוֹ אַסִיפַת הֶרֶג חֲזָקִים: נַ כח. וְכַאֲשֶׁר שָׁמַע אַנְטִיּוֹכוֹס הַמֶּלֶךְ כִּי נָהֶרַג נִיקֵנוֹר ַמְשָׁנֵהוּ הֵצֵר לוֹ מְאֹד וַיִּשְׁלַח לְהָבִיא לוֹ בַּגְרִיס הָרָשָׁע מַתְעֶה עַמוֹ: כּט. וַיַּעֲן אַנְטִיוֹכוֹס הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְבַגְרִיס הֲלֹא יָדַעְתָּ אִם לֹא שָׁמַעְתָּ בִּית יִשְׂרָאֵל מֶה עָשוּ לִי הָרְגוּ צָבְאוֹתֵי וַיָּבֹוּוּ מָחֲנֹתֵי וּגְדֹלָי: ל. עַתָּה עַל נִכְסֵיהֶם אַתֶּם בּוֹטְחִים אוֹ בָּתֵיהֶם באוּ וְנַעֲלֶה עֲלֵיהֶם וְנַשְׁבִּית מֵהֶם בְּרִית שַׁבָּת רֹאשׁ חֹדֶשׁ וּמִילָה: לא. אָז בַּגְרִים הָרָשָׁע וְכָל מַחֲנָהוּ בָּא לִירוּשָׁלַם וַיַּהַרֹג בָּה הֶרֶג (293. ב) רב וַיִּגְזֹר בָּה גְזֵירָה שְׁלֵימָה עַל שַׁבֶּת חֹדֶשׁ וּמִילָה: לב. כָּל עָמַת זֶה אֲשֶׁר מִלַּת הַמֶּלֶךְ נֶחְפֶּזֶת מָצְאוּ אִישׁ אֲשֶׁר מָל בְּנוֹ הֵבִיאוּ הָאִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וַיִּתְלוּם לִפְנֵי הַיּוֹנַק: לג. וְגַם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר יָלְדַה בֶּן אַחַר מִיתַת בַּעְלָה וַהְמוּלֵהוּ לִשְׁמוֹנָה יָמִים וַתַּעֻלֶּה עַל חוֹמַת יְרוּשָׁלַם וּבְנָהּ הַנְמוֹל בְּיָדָה: לר. וַתַעַן וַתֹּאמֵר לְךָּ אָמְרִי בַּגְרִיס הָרָשָׁע בְּרִית אֲבוֹתִינוּ לֹא יִפְּטוּק ממֶנוּ מִן שַבָּת חֹדֶשׁ וּמִילָה וּמִבְנִי בְנֵיהֶם לֹא יָסוּרוּ לְעוֹלָם: לֹה וַתַּפֵּל בְּנָה לָאָרֵץ וַתִּפּּל אַחֲרָיו וַיָּמוּתוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: לוֹ וְרַבִּים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ עוֹשִׁים לז כֵּן בַּיָּמִים הָהֵם וְלֹא מְשַׁנִּים בְּרִית אֲבוֹתֵיהֶם: לוּ בְּאוֹתָה שָׁעָה אָמְרוּ בִּית יִשְׂרָאֵל אֵלֶה לָאֵלֶה בֹאוּ וְנִשְׁבּוֹת בַּמְעָרָה שָׁלֹא נְחַלֵּל יוֹם הַשַּׁבָּת וְהִלְכוּ רְכִילוּתָם לִפְנֵי לח. אָז בַּגְרִיס הָרָשָׁע שָׁלַח אֲנָשִׁים בִּכְלֵי זַיִן זַיָּבֹאוּ וַיִּשְׁבוּ עַל פִּי הַמְעָרָה וַיֹּאמְרוּ לָהֶם יְהוּדִים צְאוּ לָנוּ אָכְלוּ מִן לַחְמֵנוּ וּשְׁתוּ מִן יֵינֵינוּ וּמַצְשֵׂינוּ לט תַּהְיוּ עֹשִׁים: לט. וַיַּעֲנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֵלֶה לָאֵלֶה זוֹבְרִים מַה שֶׁנְצְטַוִּינוּ עַל הַר ָסִינַי שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשׂוֹּ מַעֲשֵׂוֹכֶם וּבַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תָּנוּחוּ עַתָּה טוֹב לְנוּ שֶׁנָּמוּת מ בַּמְעָרָה מִשֶּׁנְּחַלֵּל יוֹם הַשַּׁבָּת: מ. כָּל עָמַת זֶה בַּאֲשֶׁר לֹא יָצְאוּ אֲלֵיהֶם וַיַּבְעִירוּ עַל מא פִּי הַמְּעָרָה וְנֶהֶרְגוּ יַחְדָּוֹ ֶבְּאֶלֶף אִישׁ וְאִשָּׁה: מא אַחַר זֶה יָצְאוּ בְּנֵי מַתּתְיָה יוֹחָנָן מב אָז בַּגְרִיס הָרָשָׁע נִכְנַס ּוְאַרְבָּעָה אֶחָיו וַיִּלְחֲמוּ (294. א) בְּעַמִים: מג בִּסְפִינָה וַיָּנָס לַמֶּלֶךְ אַנְטִיּוֹכוֹס וְעִמּוֹ אֲנָשִׁים פְּלִיטֵי חָרֶב: מג. וַיַּעַן בָּגְרִיס וַיּאמֶר

^{13.} למהותו של שם זה – ראה לע"ע הע' 72 למאמרי בסיני כרך סד (תשכ"ט), עמ' קט. בהזדמנות קרובה נרחיב אי"ה את הדבור בפרט חשוב זה.

לְאַנְטִיזֹכוֹס הַמֶּלֶךְ אַתָּה הַמֶּלֶךְ שַׂמְתָּ טְעֵם לְהַשְׁבִּית מון הַיְּהוּדִים שַׁבָּת חֹדֶשׁ וּמִילָה זו וְשֶׁלֶר וְמֶרֶד בְּתוֹכָה • בִּי הִנֵּה הוֹלְכִי׳ בָּל הָעַמִּים אָמּוֹת וּלְשׁנוֹת אֵין יְכוֹלִין עִם חַמִּשְׁה בְנֵי מַתּתְיָה אֲשֶׁר מִן אָנָיוֹת הֵם חֲזָקִים וּמִנְּשָׁרִים הֵם לַלְּים וּמְרָבִּים הַם מה מְמַהָרים:

מר. עַתָּה הַמֶּלֶךְ עְצָתִי יִיטַב עָלֶיךְ שֶׁלֹא תִּלְחֵם בָּהֶם בְּמְתֵּר מו מְעַט וְתַבוֹשׁ לִפְנֵי הַמֶּלְכָיוֹת: מה. אֲבָל בְּתוֹב וּשְׁלַח אִגְּרוֹת בְּכָל מְדִינֹת מַלְכוּתֶךְ וְיָבֹאוּ שָׂרֵי הַחַיִל וְלֹא ישָׁאַר מֵהֶם עַד אֶחָד וְגַם פִּילִים מְלֻבְּשֵׁי שִׁרְיוֹנִים יִהְיוּ בָּהֶם:

מו או אוב הַדָּבָר בְעִינֵי אַנְטִיּוֹכוֹס הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח בְּבָל מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ וַיָּבֹאוּ גְּדוֹלָיוּ עם מַעַם וּמַלְכוּת מִמֵּלְכוּת וּפִּילים מְלַבְּשֵׁי שִׁרְיוֹנִים בָּאוּ עִמָּהֶם:

מז שׁנִית קָם בָּגְרִיס הָרְשָׁע וַיָּבֹא לִירוּשָׁלֵם הָרַס חוֹמָה וְקַרְקַר קִיר וַיְשַׁבֵּר בַּמִּקְדָּשׁ
שׁלשׁה עָשָׁר שְׁעָרִים וְגָם מִן הָאָבָנִים הָרָס עַד אָשֶׁר הָיוּ כֶּעָפָר: מח. חָשַׁב בְּלְבּוֹ
וֹיֹאמֵר הַפָּעָם הַזְּה אם יִי יְכוֹלִין כִּי רַב חֵילִי וַחְזָקָה יָדִי וֵאלֹהֵי הַשְּׁמִים לֹא חָשַׁב בֵּן:
מס מט וְכָאַשֶׁר שָׁמְעוּ חֲמְשָׁה בְנֵי מָתּתְיָה קָמוּ וַיָּבֹאוּ אֶל מִצְפָּה גִלְּעָד אֲשֶׁר הָיָה שָׁם
וּ פְּלִיטָה לְבִית יִשְׂרָאֵל בִּימִי שְׁמוּאֵל הַנְּבִיא: נ. צוֹם גָּוְרוּ וַיֵּשְׁבוּ עַל הָאָפֶּר לְּכָּקְשׁ
וּ רְחַמִים מִלְפְנֵי (1942, בּן אֱלֹהִי הַשְּׁמִים: נא. אָז נְפַל בְּלְבָּם מְלָה טוֹבָה יְהוּדָה הַבְּכוֹר וֹנְ שִׁמְעוֹן מְשְׁנֵהוּ הַשְּׁלִישִׁי יוֹחָנָן הָרְבִיעִי יוֹנָתָן הַחֲמִשִׁי אֶלְעָזָר: נב. בָּרָךְ אוֹתָם אָבִיהֶם
נוּ וְכִן אָמֵר לְהָם יְהוּדָה בְנִי אוֹרֶה מִמְּךְ בְּעִיעִרן הְנִב שְׁר צְּבָּי בְּעִייִי וּוֹנָתוֹן בְּנִי אוֹבָה מִמְּךְ בְּנִי אוֹרָה מִמְּךְ בְּנִי אוֹנָה מִמְּךְ בְּנִי אוֹרָה מִמְךְ בְּנִי אוֹנְה הְנִישְׁר הָנִי שְׁרְהִיל בְּיִי שְׁבְּרִים : נה. אֵלְעָזִר בְּנִי אוֹרֶה מִמְּךְ בְּנִי אוֹנָה הָנִבְּי הְנִיעִם בְּנִי שְׁבִּיל בְּיִר הָּנְבְי אוֹרָה מִשְּר הָנִי שִׁר הָנִב עִים הְּרָשְׁבִי וֹשְׁבִי אוֹנְה בְּמִלְּים בְּיִם שְׁמִילוֹן בְּי בִּי שְׁרְבּי אוֹנְה בְנִי אוֹנְה בְנִיְים הְנִבְי אוֹנְר בְּנִי אוֹנְה הְנִּיִּים בְּנְבְּי בְּיִם בְּנְאָה הְנְבָּי בְּיִים בְּיִלְים בְּיִים בְּיִבְיִּבְי בְּיִב בְּיִים בְּרְבִּשׁים בְּיִבְּים הָּר בְּבְּבְּי אוֹנְה בְּיִים בְּנִים בְּיִים בְּיִבְּים הְעָּים בְּיִבְים הָּבְּבּים בְּיִם מְּים בְּיִים בְּיִים בְּבְּים בְּיִבְים הְיבִים בְּיִבּים בְּיִים בְּיוֹים בְּיוֹבְים בְּיִים בְּיוֹבְים בְּיִים בְּיִים בְּיבְים בְּיוֹתְם בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִבְּים בְּיוֹים בְּיוֹים בְּיִים בְּיִים בְּיוֹים בְּיוֹים בְּיִבְּים בְּיִים בְּיוֹים בְּיוּבְיּים בְּיוֹם בְּיוֹים בְּיוּים בְּיוֹים בְּיִבְּיִים בְּיִים בְּיִבְים בְּיוֹים בְּיִים בְּיוֹים בְּיוֹם בְּיוֹים בְּיִים בְּיבְּיים בְּיוֹים בְּיוֹים בְּיִים בְּבְּבְּיוֹים בְּיוֹים בְּ

ז נו. בְּאוֹתָה שָׁעָה בָּאֲשֶׁר רָאוּ בְנֵי מַתְּתְיָה כִּי נֶהֶרַג יְהוּדָה שָׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל אֲבִיהָם
נו יוֹאמֶר לָהֶם לְּמָה זָה שַׁבְתֶּם: נח. וַיַּעֲנוּ וַיֹּאמְרוּ כִּי נָהֶרַג יְהוּדָה אָחִינוּ אֲשֶׁר הָיָה נוּ חַשְׁבֹּר נִטּ. וַיַּעֲן מַתְּתְיָה אֲבִיהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲנִי אַצֵּא עִמְּכֶם וְאֶלֶחֵם פּ עְמִים פֶּן יֹאבְרוּ בִית ישְׂרָאֵל וְאַתֶּם נִפְעַמְהֶם עַל אֲחִיכֶם: ס. וַיִּצֵא מִתּתְיָה בִּיוֹם סא הַהוּא עִם בָּנְיוּ וַיִּלְּחֶם בָּעַמִים י וֵאלהֵי הַשְּׁמִים נָתַן כָּל הַעַמִּים בִּידִיהֶם וַנַהַרְגוּ בָהֶם סּ הַנִּי בְבַּל תִּפְשֵׁי חֶרֶב וְכָל מוֹשְׁכֵי קְשֶׁת גְּדוֹלֵי הַחַיִּל וְהַסְּנָנִים לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם בָּלִיט הָּיִב כָּל תִּפְשֵׁי הָרֶב וְלַל מוֹשְׁכֵי קְשֶׁת גְּדוֹלֵי הַחַיִּל וְהַסְּנָנִים לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם בָּלִיט בַּיִים לַא נִשְׁבַּע בְּפֶּרֶשׁ בַּנְיִטוּ שְׁאָר הָעָם לְאָיֵי הַיִּים: סא. וְאֶלְעוֹר הָיָה מִתְעַפֵּק לַהֲרוֹג הַפִּילִים וַיִּטְבַּע בְּבֶּרְשׁ

בּיוֹם הַזֶּה וַיִּלְחֲמוּ בָעַמִּים וַיַּהַרְגוּ בָהֶם הֶרֶג רָב וְנֶהֶרַג מֵהֶם יְהוּדָה:

סג הַפּּילִים י וְכָאֲשֶׁר שָׁבוּ בָּקְשׁוּהוּ בֵּין הַחַיִּים וּבֵין הַמָּתִים וְלֹא מְצָאוּהוּ וְאַחַר בֵּן מְצָאוּהוּ כִּי טָבֶע בְּפֶּרֶשׁ הַפִּילִים: נפַּין, אוֹ סבּ וַיִּשְׂמְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי נְתְנוּ בִידִיהֶם שׂנְאֵיהֶם מֵהֶם קֵלוּ בָאֵשׁ וּמֵהֶם הָרְגוּ בָחֶרֶב וּמֵהֶם תָּלוּ עַל הָעֵץ:

סד סה סג. זבגריס הָרְשָׁע מַתְעֶה עַמּוֹ קְלּוּהוּ הָעָם בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּאֵשׁ: סד. אָז אַנְטִיוֹכוֹס הַמֶּלֶךְ כָּאֲשֶׁר שָׁמֵע כִּי נָהָרֵג בָּגְרִיס הָרָשָׁע וְכָל גְּדוֹלֵי הַצְּבָאוֹת אֲשֶׁר עִמּוֹ יוֹשֵׁב^{זּ} בַּסְפִינָה וַיָּנָס לְאִיֵּי הַיָּם וַיְהִי כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם הִיוּ מוֹרְדִים בּוֹ וְאוֹמְרִים לוֹ סו. אַחַר זֶה בָּאוּ בְנֵי חַשְׁמוֹנַאִי לְבֵית הַמִּקְרָשׁ וַיִּבְנוּ הָהָרוּס

ס נִיסְגְּרוּ הַשְּׁעָרִים וְטִהָרוּ הָעָזָרָה מִן הַהָּרוּגִים וּמִן הַטַּמְאָה: סוּ נַיְּבַקְשׁוּ שֶׁמֶן זַיִּת זָךְ לַהַאָלוֹת הַמְּעֹרָה וְלֹא מָצְאוּ זוּלָתִי צִנְצֶנֶת אַחַת אֲשֶׁר הַיְּתָה חֲתוּמָה בְּטַבַּעַת הַבּּהֵן לִהַאָלוֹת הַמְּעֹרָה וְלֹא מָצְאוּ זוּלָתִי צִנְצֶנֶת אַחַת אֲשֶׁר הַיְּתָה חֲתוּמָה בְּטַבַּעַת הַבּּהֵן

^{.14} צ"ל: אנר.

^{15.} צ"ל: יָשֶׁב. כנראה שבמקור הארמי נוקד בטעות: יָחֵב, במקום יְתַב – וטעה המחרגם וכתב: יוֹשֶׁב...

סח הַבָּרוֹל וְיָדְעוּ כִּי הוּא זָךְ: סו. כְּהַצְלוֹת יוֹם אֶחָר הָיָה בוֹ י וֵאלהֵי הַשְּׁמִיִם אֲשֶׁר יִּשְׁרָאוֹ שְׁמְּנִין שְׁמוֹ שָׁם נָתַן בָּה בְּרָכָה וַיַּצְלוֹת יוֹם אֶחָר הָיָה בוֹ י וֵאלהֵי הַשְּׁמִיִם אֲשֶׁר יִשְׁרָאֵל עִמְּהֶם יַחְדָּו לַצְשוֹת שְׁמוֹנָה יָמִים אֲשֶׂר יִשְׂרָאֵל עָמְהֶם יַחְדָּו לַצְשוֹת שְׁמוֹנָה יָמִים אֲשֶׂר ע יְמִי שְׂמְחוֹת כִּימִי מוֹעִדִים הַכְּתוֹרָת משֶׁה עָבֶּד יְיָ י וּלְהַצְלוֹת בָּהֶם לֹא לִסְפּוֹד לְא לְנְוֹר צוֹם וְתַעְנִית יִהְיוּ בָּל אִישׁ אֲשֶׁר יֵשׁ עְלֵיהֶם מִן קוֹנֶם זָה יוֹהָה וְיִתְפַּלֵּל וְנִעְנִית יִהְיוּ בְּלְיוֹ וְאֲחֵיהֶם לֹא גָוֹרוּ לַצְווֹב מְצְשִׂה עְבוֹדָה מוְ הָעָתְר וּלְיִתְם לֹא גָוֹרוּ לַצְווֹב מְצְשִׂה עְבוֹדָה מוְ הָעָתְר בִּי הַשְׁמוֹנָאי וּבְנִיו וְאֲחֵיהֶם לֹא גָוֹרוּ לַצְווֹב מְצְשִׂה עְבוֹדָה מוְ הָעָתְר בִּי הַשְׁמוֹנָאי וּבְנִית אֱלְהִינוּ וָהְמָעִים וְמִבְּי הַשְּמוֹנָאי וּבְנִית אֱלְהִינוּ זֶה מָאתִים וְשִׁשׁ שְׁנִים: עב. עַל בָּן בִּית הָוֹאת לֹא הָיָה וֹפְצָב ה שֹמְרִים בְּכָל גָּלוּתָם וְיִקְרְאוּ לָהֶם יְמִי שְׁמְחוֹת מֵעֶשְׂרִים בְּכָל גָּלוֹתָם וְיִקְרְאוּ לָהֶם יְמִי שְׁמְחוֹת מֵעְשִׂרְרִם בְּכָל גָּלֹתָם וְיִקְרְאוּ לָהֶם יְמִי שְׁמְחוֹת מֵעְשְׁרִרם בְּכָל גָּלֹתָם לִי וְלְבְים בִייִ שְׁמְוֹלִים כִּי בְּבִית מְקְּדְּשִׁיהָם בֹּחָלְיִתְם וְיִבְּית מְקְּבְּשׁיה יִמִים הָאֵלֶה שֹמְרִים בְּכָל גָּלוֹתָם וִיִנְים כִי בְּבָּת מִקְּדְּשִׁיהָם כִּמִים לָּאִלָּה שִׁמְרִים בְּכָל גָּלוֹתָם לֹא יָסוֹּר מָהָם כִּי בְּבִית מִקְּדְשִׁיהָם בֹּוֹבְישִׁ בְּיִם וְיִבּישׁ בְּיֹם וְעִים לִים לִבִּים בְּיִלְים לֹא יָסוֹּר מִים כִּי בְּבָית מִקְּדְשִׁיה בְּיִם בְּיִים בְּיִבְּיִים בְּיִבְּיִים בְּבָּעִים בְּבִיּים בְּיִבְּיִים בְּיִבְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּבָּיִים בְּיִים בְּיִבְּיִים בְּיִבְיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִבְיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִבְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּבְּיִים בְּיִבְּים בְּיִים בְּיִים בְּיִבְּים בְּיִים בְּיִבְים בְּיִבְים בְּיִים בְּיִבְים בְּבְּים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּבְּבְּים בְּיִם בְּיִבְּים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים ב

ת״ם

נספחים

וּלָוִיָּם וְחַכְמֵיהֶם קּיָּימוּ עֲלֵיהֶם וְעַל בְּנֵיהֶם עַד עוֹלַם:

ĸ

שנויי ההפטרות בכ"י סינסינטי ממנהג ספרד בימינו

רוב ההפטרות שבכ"י סינסינטי 4 דומות בהתחלותיהן וסיומיהן למנהגי רוב קהלות ספרד בימינו – מלבד שנים עשרה השנויים דלהלן. מנהגי ספרד בימינו – וחריגיהן – נרשמו בלוח ההפטרות שלד שנדפס בסוף תנ"ך בן אשר עפ"י כתב־יד לנינגרד, מהדורת א' דותן (תל־אביב תשל"ג).

השנויים דלהלן – פרט לאחד – נרשמו בלוח ההפטרות שלי שנדפס בסוף כרך י' של האנציקלופדיה התלמודית 10 האבודרהם וספר השלחן התלמודית 10 האבודרהם וספר השלחן (לתלמיד הרשב"א 1"ל). חלק נכבד משנויים אלה נהוגים עד היום במנהגי אלג'יר־העיר וקהלות אחרות מהמגרב וגם במנהג אשכנז דהאידנא!...

ואלה השנויים בכ"י דנן לפי המקורות שנרשמו באנציקלופדיה התלמודית:

- (א) הפטרות שנרשמו בספר אבודרהם:
- 1. בראשית: ישעי׳ מב, ה מג, י (=אשכנז) 17
- 2. נח: ישעי נד, א נה, ה (=אשכנז וקהלות מהמגרב)
 - 3. וירא: מלכים ד, א לד (=אשכנז ואלג׳יר־העיר)
 - ¹⁸(בקהלות מהמגרב) יג, ה (=קהלות מהמגרב) 4
- 16. לצערי לקתה רשימה זו בליקויים רבים ביותר, ולא נרפסה כפי רצוני. השוה הע' 267 למאמרי בסיני כרך סב (תשכ״ח), עמ' קלו.
- 11. במקורו אין זה מנהג אשכנז אלא מנהג ספרד במובהק, כך בכל כה"י הספרדיים: ברם הטעות נשתרבבה בדפוסי "מקראות גדולות" שנדפסו לאחר שנת ה'שא בויניציאה: במקום לרשום לאחר ישע" מב, כא: "כאן מסיימין האשכנזים זו האשכנזים וובאשכנזים זו האשכנזים הראשונים (כגון דפוס קושטא רס"ה ועוד) נדפסה הפטרת ספרד לבראשית כמו באבודרהם: ישעי" מב, ה מג, י.
- 18. גם בהפטרת ויצא נפלה טעות דומה: המדפיסים "שכחו" לרשום סיום ההפטרה כמנהג ספרד בהושע יג, ה ונשאר רק ציון התחלת בני אשכנז להפטרת ויצא בהושע יב, יג וכך "דימו" שהפטרת בני ספרד מסתיימת בפסוק הקודם: יב, יב... ואח"כ באו מדפיסים מאוחרים והעבירו הפטרת "ויצא" זו להפטרת וישלח כמנהג אשכנז: אמנם קהלות המגרב מסיימים הפטרת ויצא כמו באבודרהם וככל כתובי־היד הספרדיים.

- 5. וארא: יחזקאל כח, כב כג, טז; כא¹⁹
- 6. בשלח: שופטים ד, ד ה, לא (=אשכנז)
- 7. צו: ירמי׳ ז, כא-כח; ט, כב-כג (=תימן)
- 20 (באלג׳יר־העיר) נו, ח (=אלג׳יר־העיר) .8
 - (ב) שנויים בסיומי הפטרות שנרשמו בספר השלחן:
- 9. פקודי (סיום ההפטרה במלכים־א ח, כא: ׳כי מלא כבוד ה׳ את בית ה׳׳¹²)
- 10. שמיני (סיום ההפטרה בשמואל־ב ו, יח: ׳ויברך את העם בשם ה׳ צבאות 22׳
- (ג) שינוי בהתחלת הפטרה שנרשמה באנצ"ת עפ"י קטלוג פטרבורג (ומצויה בהרבה כתבי־יד):
 - (23, התחלת ההפטרה בעמוס ט, ו: ׳הבונה בשמים מעלותיו׳ 11. אחרי־מות:
 - (ר) שינוי בסוף הפטרה שלא נרשם באנצ״ת והוא נדיר ביותר:
 - 12. יתרו (מסיים בישעי׳ ז, ב: וינע לכבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח׳ 12

5

הקוים האופיניים לסגנונות תרגומי המגלה ללשון הקודש

ולהערה 5)

שנים רבות נחשבה המגלה בתרגומה העברי כאילו היא לשונה המקורית כביכול – עד שבא צבי פיליפאווסקי והוכיח שהמקור הוא הנוסח הארמי ואילו הנוסח העברי הוא תרגום המקור. וזה לשונו 20 לשונו 20 לשונו 20 מ

"לדמיון נזכיר איזה דברים מהעתקה העברית ומהם יראה הקורא כי לא כדת לשון הקודש המה, כמו: בה שעתא – תרגום העברי: באותה שעה, תחת: בעת ההיא; אילן לאילן – אלה לאלה, תחת: איש אל אחיו, או: איש אל רעהו; כל קבל דנא – בהיות זה; אודמינך – אודה ממך, תחת אדמך; ועוד כאלה. ומזה ישפוט כי הנוסחא העברית איננה העקרית".

- 19. המנהג לדלג על ארבעת הפסוקים ביחזקאל (כט, יו-כ), היה מקובל בעיר עין-תמושנת באלג׳יריה עד לפני חמשים שנה בערך. דילוג זה בוטל ע"י הרב דוד כליפא זצ"ל כאשר נתמנה לרב העיר הזאת. (כך כתב לי במכתבו המפורט על מנהגי ההפטרות שעתיד אני אי"ה לפרסם כקרוב).
- 20. כאבודרהם ובמנהג אלג״ר מפטירים ״דרשו״ להאזינו (ככתוב בכ״י סינסינטי), רק כאשר חלה פרשת האזינו לפני יוכ״פ. מהכ״י משמע לכאורה, שמפטירים ״דרשו״ גם כאשר חלה פרשה זו לאחר יוכ״פ. וזה תמוה ביותר. אמנם כך גם בכ״י רבים אחרים. ולכל הענין − ראה דברי הרב חיים לובאן בסיני כרך ע (תשל״ב), קמו ואילך.
 - .21 יש כאן הקבלה ברורה בין סוף פרשת פקודי לסוף הפטרת פקודי:

מוף ההפטרה (מלכים א)

סוף הפרשה (שמות מ, לה)

ולא יכל משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן, ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' מלא את המשכו: ה' את בית ה':

ואגב יש לציין שבמנהג השלְשי הקדום כא"י סיימו בפסוק זה ממלכים־א את הפטרת שבת א דחנוכה. הפטרה זו התחילה בפסוק יותשלם כל המלאכה׳ (שם ז, נא) – התחלת הפטרת פקודי כמנהג אשכנו האידנא!

- 22. סיום זה מקביל לברכת משה ואהרן את העם האמור בפרשת שמיני (ויקרא ט, כב−כג) ויש להעיר שבמקצת פלכי א"י הקדומה נהגו לקרות ביום שמיני עצרת סדר "ויהי ביום השמיני" (שם ט, א−כד), היינו בברכת משה ואהרן את העם בחנוכת המשכן, והוא דומיא דהפטרת שמיני עצרת לבני חו"ל האידנא במלכים־א ח, נד−סו (והשוה הנאמר שם בדברי הימים־ב ז, א−י). כלומר: יש שהפטירו בברכת דוד את העם (=הפ׳ שמיני בכ״י סינסינטי), ויש שהפטירו בברכת שלמה בעת חנוכת המקדש (=הפטרת שמע״צ דהאידנא), ודוק.
- 23. התחלת הפטרה זו נדרשה ע"י חז"ל (מנחות כז. תנחומא ומדרש רבה לפרשת אמור) לענין ארבעת המינים הנלקחים בסוכות. וכהמשך ההפטרה (פסוק יא) נאמר: 'ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת'. והנה נהגו בא"י הקדומה להפטיר הפטרת עמוס זו לאחר שקראו פרשת עריות במנחת יוכ"פ שהוא סמוך לסוכות, ז"א בחרו הפטרה המתאימה גם לימי החג הכאים לאחר יוכ"פ. וזהו כעין מנהגנו להפטיר ביונה העוסק גם הוא בענין סוכה פסולה שעשה יונה הנביא (יונה ד. ה-י). ודוק.
 - .24 מסתבר שסיום "מוזר" זה הוא ע"ש האמור כסוף יתרו (שמות כ, יח): 'וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק'.
- 25. הוא כנראה חוקרה הראשון של מגלת אנטיוכוס, שנדפסה על ידו בסוף ספר "מבחר הפנינים" שהוציא בלונדון בשנת תרי"א. מלבד הנוסח העברי הדפיס שם גם המקור הארמי ותרגום אנגלי. כן הוסיף שם מבוא מדעי בעברית.
 - 26. העתקתי דכריו ממבואו של הרב ש"א ורטהימר למגלתנו, "בתי מדרשות" א, ירושלים תש"י, עמ' שיא.

לעיל במבוא (פרק ב) עמדנו על הסיבה שהלשון העברית היא מלולית ומסורבלת. לשם הדגמת שינויי הסגנונות בתרגומיה העבריים של המגלה, שהיו נקראים בבתי הכנסת של אירופה בימי הבינים, ערכנו לוח השוואתי של י"ב ניבים אופיניים לסגנון המקורי הארמי ותרגומיהם (בכ"י סינסינטי דכן רשלושה נוסחים נוספים שנתפרסמו בדפוס). לוח זה מאפיין את "התלבטויותיהם" של המתרגמים ב"העתקת" מונחים שונים במגלתנו, תוך הצמדות מלולית ללשון המקור הארמי... כך בשלושת הנוסחים העבריים "הספרדיים", אבל הנוסח העברי הרביעי הוא מליצי מקראי, המשתדל "לעקוף" את הקשיים הלשוניים של המקור. "ל והרי רשימת המקורות ללוח דלהלן:

- 1. הנוסח הארמי (האירופי) של ר' יוסף הכהן. 28
- .4-.2 נוסחים א-ג ראה: לעיל מבוא פרק ג. (נוסחים ספרדיים)
 - 5. נוסח כ"י לונדון (נוסח אשכנזי־צרפתי). 29

הדוגמאות שבלוח דלהלן הם רק מבחר - ואידך זיל גמור!

נוסח כ"י לונדון	נוסח ג	נוסח ב	נוסח א	הנוסח הארמי ³⁰	
סרים למשמעתו	ישמעו לו	ישמעו לו	לו יעבדון	ישמעון ליה	ж.
בבית	לעזרת הקדש	לעזרת הקרש	לעזרת הקדש	לעזרתא די־קודשא	יג.
המזבח	הבמה	הבמה	הבמה	פרכא	ב.
_	באותה שעה	בעת ההיא	בעת ההיא	בה שעתא	כד.
עמק הרג אלופים 32	מכָבִי 31 ממית החזקים	מכבי הורג עצומים	אסיפת הרג	ַ מַכּבי 31 קטיל	כח.
	(מַבְבֶּי/מַכְבִי) 33		חזקים 32	תקיפין	
איש אל רעהו	אלה לאלה	אלה לאלה	אלה לאלה	אלין לאלין	לז.
אלינו	אלינו	אלינו	לנו (!)	. לוָתנא	לח.
וידו 35	בהיות זה34	ובכל זאת	כל עמת זה	כל-קבל-דנא	מ.
_	ממהרים (!)	חצופים	ממהרים (!)	חציפין	מג.
_	ותבוש	תתבזה	ותבוש	תתפחת	מד.
ויהרס	בקע	פרץ	הרס	פיגר	מז.
אתה תהיה	אודה ממך	אודה ממך	אודה ממך	אודה מנך	נב.

1

משעה נוסחים שונים של הפסוקים על סופו של אנטיוכוס וחבר מריעיו 36

מהנוסחים השונים של הפסוקים על אודות סופו של אנטיוכוס וחבר מריעיו, המצויים במהדורותיה הרבות של מגלת אנטיוכוס הארמית והעברית, בחרנו לתת כאן תשעה נוסחים שונים, המאפיינים בצורה מוחשית את "גלגולי" הנוסח השונים של מגלתנו. ואלו הם³⁷:

- א. הנוסח הארמי המזרחי (התימני), מתוך "תכלאל קדמונים" עט, א.
 - ב. הנוסח הארמי האירופי (האיטלקי), לר׳ יוסף הכהן.
- .(11 של הע' 5), עמ' קכא. בדרך זו נעשה תרגומו של הרב צבי כהן (לעיל הע' 11).
- 28. ראה להלן נספח ג. ויש לציין שבנוסח ארמי זה מופיע גם הספור בדבר בתו של מתתיהו הידועה לנו רק ממקורות אחרים ומהנוסח המורחב של מג"א ("קובץ בית אהרן וישראל" [הנ"ל בהע' שבראש מאמרנו], עמ' קטז וכן בחוברת הנ"ל, שם עמ' יג, וראה שם במבוא עמ' ד).
 - .29 ראה להלן נספח ג, הע' 38.
 - .30 מספרי הפסוקים הם לפי הסידורים "עבודת ישראל" ו"אוצר התפלות".
 - .13 כך מנוקד במקור. והשוה למחקרי שציינתי לעיל הע׳ 13.
 - .32 ראה הע' 13 דלעיל.
 - .33 במג"א שנדפס בחומש קושטא רס"ה נדפס: מַבְּכָי; בסדור עבודת ישראל: מַכְבִּי.
 - ... גם בפסוק כג מופיע במקור הארמי "כל קבל דנא" אבל המתרגם התעלם ממנו...
 - 35. בפסוק כג תרגם: אחר כן...
 - .36. השוה לעיל מבוא פרק ג.
 - .37 ביון מפורט על מקורות אלו (מלבד נוסח ג ונוסח ט) ראה מאמרי בסיני כרך סד, עמ' קו ואילך.

- ג. הנוסח העברי החדש של מהדורתנו.
 - ד. הנוסח העברי דפוס ראשון.
- ה. הנוסח העברי המקובל (מסידור "בית עובר").
- ו. הנוסח העברי תרגום נוסח א דלעיל (מהדורת א' כהנא).
- הנוסח האשכנזי־צרפתי (נתפרסם על ירי בשנת תשכ״ט, ״סיני״ כרך סד, עמ׳ קכד), נתקן לפי תצלום בה״י 38
 - ח. נוסח ספר "חמדת ימים"
- ט. נוסח המהדורה המורחבת של המגלה, שפרסמתי בשנת תשנ"ב (מבעל "ספר הישר" על התורה?)3º. בנוסח זה באים פסוקים אלה בסוף המגלה; בשאר הנוסחים מופיעים לאחר הפסוקים הללו, פסוקי נס פך השמן.

בהזדמנות אחרת אני מקוה לתת נוסחים נוספים מכתובי־יד, שלא פורסמו עדיין ומתרגומים עבריים מאוחרים של מגלתנו

א. הנוסח הארמי המזרחי (התימני)

וחדו בני ישראל די אתמסרו סנאיהון בידיהון. מנהון קלו בנורא ומנהון צלבו על אילנא.

ובגרס חייבא מטעי עמיה קלוהי בנורא עמא בית ישראל:
ואנטיוכס מלכ[א] כד שמע די אתקטיל בגרס תנייניה
ורברבנוהי דעמיה, יתיב בספינתא וערק
לאפרכי ימא. וכל אתר דייתי מרדין ביה,
ואמרין ליה עריקא עריקא. ורמא בנפשיה לימא 40:

ג. נוסחנו החדש

תשמחו בני ישראל כי נתנו בידיהם שנאיהם, מהם קלו באש ומהם הרגו בחרב ומהם תלו על העץ:
ובגריס הרשע מתעה עמו קלוהו העם בית ישראל באש:
אז אנטיובס המלך כאשר שמע כי נהרג בגריס הרשע וכל גדולי הצבאות אשר עמו, יושב (!)
בספינה וינס לאיי הים, ויהי כל מקום אשר היה שם היו מורדים בי ואומרים לו בורח:

ב. הנוסח הארמי האירופי (האיטלקי)

וחדו בית ישראל די אתמסרו בידיהון סנאיהון.
מנהון קלו בנורא ומנהון דקרו בחרבא ומנהון צלבו על צליבא:
ובגריס חייבא מטעי עמיה קלוהי עמא בית ישראל בנורא:
אנטיוכס מלכא כדי שמע די אתקטל בגריס חייבא
וכל רברבי חילא די עמיה יתיב בספינתא וערק
להפרכי ימא. והוה כל אתר די הוה עליל מרדין ביה,
ואמרין ליה ערוקא:

ד. נוסח דפוס ראשון

שנאיהם, מהם שרפו באש ומהם דקרו בחרב ומהם תלו על העץ: ובגריס החוטא משגה עמו שרפוהו עם בית ישראל באש: מנטיוכס המלך כאשר שמע כי נהרג בגריס הרשע וכל שרי הצבאות אשר עמו, שב בספינה וברח לאיי הים, והיה בכל מקום אשר היה כא מורדים בו ואומרים לו בורח:

וישמחו בית ישראל אשר נתנו בידם

ה. הנוסח המקובל

וישמחו בית ישראל כי נתנו בידם
שונאיהם, מהם שרפו באש ומהם דקרו
בחרב ומהם תלו על העץ:
ובגריס הרשע המטעה את עמו שרפו אותו
בית ישראל באש:
ואז אנטיוכוס המלך כאשר שמע
אשר נהרגו בגריס הרשע וכל שרי
החיל אשר עמו, נכנס
בספינה וינס למדינות הים.
כל מקום אשר היה בא שמה מורדין
בו וקוראין אותו הברח:

ז. נוסח "חמדת ימים"

ואת חיילותיהם מהם שרפו בני ישראל מהם דקרו בחרב ומהם תלו על העץ.
ולבגריס הרשע שרפו אותו
בית ישראל באש.
ואז אנטיוכוס המלך כאשר שמע
אשר נהרגו בגריס וכל שרי
החיל אשר עמו
וינס במדינות הים. והיה
כל מוצאו אותו אל המקום אשר היה בא שמה
מורדים בו וקוראין לו הבורח:

ו. נוסח אי כהנא

רישמחו בני ישראל כי נתנו בידיהם שונאיהם, מהם שרפו באש ומהם תלו על העץ: ובגריס הרשע המטעה את עמו שרפו אותו בית ישראל באש: ואנטיוכס המלך כאשר שמע אשר נהרגו בגריס משנהו וכל שרי החיל אשר עמו, נכנס בספינה וינס למדינות הים, ויהי כל מקום אשר היה בא שמה היו מורדים

בו וקוראים אותו הבורח. וישלך את נפשו הימה 40:

ח. נוסח כ"י לונדון

וישמחו כל בני ישראל אשר נמסרו בידם שונאיהם לעשות בידם משפטים בל ידעום הללויה: מהם נהרגו בחרב ומהם נתלו על העץ ומהם נשרפו באש, וגם בגריס הרשע שרפו אותו בני ישראל בשמחה רבה: ואנטיוכוס המלך כאשר שמע חרפתו, התעטף עליו נמשו וימצא אניה ויתן שכרה וירד בה ויברח ובמקום אשר ישכן שם הרשע מתבל ינידוהו ולך-לך בורח קראו למו:

ט. הנוסח המורחב (מבית מדרשו של בעל "ספר הישר"?)

וינס אנטיוכס ברגליו בשלשה אנשים ולא שב אל ארצו ויבא בספינה אחת קטנה ללכת אל נינוה ובכל מקום שהוא הולך מחרפין ומגדפין אותו ואומרי לו הנה המשוגע אשר ברח מפני העברים עד אשר מת מיתה משונה בארץ נכריה ויצאו מעיו בתחלואים רעים מפיו וידע כי יד יי נגעה בו וישפל עצמו ויאמר יי הצדיק ואני ועמי הרשעים והוא המשפיל גבוהים אשר השפיל אותי וימת.

כן יאבדו כל אויביך יי. אמן ואמן.

- 38. בנוסח שנדפס בסיני נפלו שבושים, משום שתצלום כה"י הגיע לידי בשעת ההדפסה ממש. ה"תוספות" המליציות סומנר כאן בהדגשה. השוה מאמרי שם, עמ' קיט ואילך.
 - .39 ראה המבוא לחוברתי "מגלת אנטיוכס מורחבת" (שבט תשנ"ב), עמ' ה-ו.
 - .40 על פרט חשוב זה ראה: סיני שם, עמ' קי, הע' 73.

בירואון בינועלות יום אָחַרהַיַהבוואלרוהַטמים אַשָּׁרַהִשָּׁבִין שָׁמוּ שַׁכּוַתַן ז ברברויערו מבנר ומוַרוּיִסִיסְיּעַלבוְעַדרוּ אפרורותמובנויטראר בניישראלנדרור עפילם יחדו לעשות ע שמונה בים ים אלה ימי אָמַחות כימיטוערים-ברובים בחודו משרה זכרובים בחודו משרה לְבֹרַהָּ וֹלְבָּוֹלֹלְוּעוֹ בֹּנִים. יותקה וריוע פייעיים *ד* רָסאָרוֹי הַשָּׁפַיִסׁנְנִיחִשׁי בהסרארטפור ולארבור צוסותעניקניהו בַראִישאֲשָׁריִשׁעַליהם מן קור סור יודיהויתפי לפני אר החיונסח שמינאי יבעו ואחיהם רא גור

ושמחובעיטראר. בינתעוביריהםשנאיהם ירס ברובאשומהם הרוני בחרבוסהסתלועל הינאי בוריסברשעפתינהיומו קרורו הַעם ביתישראי באשיאו אנטיוכוסרימל באשרשטעפינהרגבורינ הרשעובל נרולים צבאות אשר אמו יושב בַּסְפֿינרו <u>וינס לאייהים ויהיבל מקום</u> אַשִּרַהַנהשַסְהַיוּמוֹרְדִּים פוואוכירים לו בורח: ארורורבאו בְּנַיחַ שִׁמּינָצִי לְבִיתרִמִּקְרָש וָיבנורָתַרוּסוִיפַּנוּיהַשָּׁערִיס וְטָבַרוּהַעַורַהמָןהַהַרוּנָּס וכון בטָמָאָרוּוְיַבַּקְשׁוּ שָׁמָן ויתורלפֿאַלויתפֿמערה וראם צאווורוני גנינור ב אַטַתאַשֶּׁרַדָּיִתַרַחַתִּשָּׁה

הרב יעקב חיים סופר

ראש ישיבת 'כף החיים', ירושלים

על ספרים וסופרים (ז)

סימן א. על פירוש רבינו חננאל ז״ל לתלמוד

א. בענין פירוש רבינו חננאל שהיה לפני רבותינו הראשונים

בתוספות רבינו יהודה דשירליאון ז"ל על מסכת ברכות (י"ג א' דף קנ"ה) ובפסקי הרא"ש ז"ל (שם סימן א') כתבו בשם רבינו חננאל, שאם קרא קריאת שמע בלא ברכותיה יצא ע"ש. וראיתי לגאון המובהק רבי ישראל אייזינשטיין ז"ל בספרו שו"ת עמודי אש (סימן ב' אות ז') שתמה מאד, שהרי באור זרוע הלכות קריאת שמע (סימן כ"ה וסימן ל"א) העתיק פירוש רבינו חננאל ז"ל ומבואר להדיא דכתב שאם קרא קריאת שמע בלא ברכותיה לא יצא, וחתם בלשון: "והוא פלא וצע"ג" ע"ש. וכיוצא בזה ממש מצאתי לגאון המובהק רבי יעקב שור ז"ל בספרו ברכת יעקב על מסכת ברכות (י"ז ב' דף קצ"ט) שהעיר, שהתוספות ברכות (שם) ובתוספות רבינו יהודה (החסיד) [דשירליאון] (שם) כתבו דפסק רבינו חננאל דהלכה כרב שישא דאמר לא תחליף והלכה כרבן שמעון בן גמליאל ולא כתנא קמא, וסיים: "ונפלאתי מאד כי מצאתי באור זרוע הלכות קריאת שמע (סימן פ"ד) שהעתיק שרבינו חננאל פוסק כתנא קמא ולא כרבן שמעון בן גמליאל", ע"ש.

אבל אין כאן פליאה כלל, כי כבר ידוע שלפני רבותינו הראשונים כמלאכים ז"ל היו פירושים שונים ונוסחאות מתחלפות בפירושי רבינו חננאל ז"ל, ולכן כל ראשון העיד בשם רבינו חנואל כפי שמצא בפירוש שלפניו. עיין בזה בהגהות שעל ספר ראבי"ה ח"א (סימן קכ"ב דף ק"ה ציון י"ג, וסימן רע"ו דף שמ"ח ציון כ"ט), ועוד שם ח"ב (סימן תקמ"א דף רל"ו סוף ציון י"ב, וסימן תרצ"א דף שצ"ו ציון כ"א, וסימן תתמ"ד דף תקפ"ד ציון י"ב), וכן שם בהוספות ותיקונים לחלק א' (דף תקכ"ב), וממילא אין כאן קושיה או פליאה ודוק היטב.

ועוד דע, דסתם דברי בעל הערוך הם מרבינו חננאל, ועיין בדברי הגאון רבי יעקב שור ז"ל בהגהותיו עתים לבינה שעל ספר העתים (דף קפ״ח אות נ״ג ודף שכ״ב אות ק״ו), ועיין בהקדמת ערוך בהגהותיו עתים לבינה שעל ספר העתים (דף קפ״ח אות נ״ג ודף שכ״ב אות ק״ו), ועיין בהקדמת ערון השלם. כמו כן דע דפירושי רבינו חננאל ז״ל על מסכת שבת לא באו לרבינו ישעיה דיטראני ז״ל, עיין בדברי הרב המהדיר לתוספות רי״ד שבת (ד׳ ב׳ הערה י״א).

והנה פירוש רבינו חננאל ז"ל שהיה לפני רבותינו הראשונים ז"ל היה שלם יותר ממה שנמצא לפנינו, ויש מרבותינו הראשונים שמביאים בשם רבינו חננאל ז"ל ובפירוש שלפנינו אינו נמצא. עיין משנה ברורה (סימן ת"י ביאור הלכה ס"א ד"ה בד"א): "רבינו חננאל שהביאו הריטב"א [עירובין נ"א א' דף תצ"ד]. ובפירוש רבינו חננאל ז"ל שלפנינו לא נמצא דבר זה", ועיין בהגהות על הריטב"א שם (ציון תשפ"א) ודוק היטב.

גם מצינו להיפך דבפירוש רבינו חנגאל ז״ל נכנסו הוספות ממה שכתבו חכמי הדורות על גליון פירושו ונכנסו הדברים לתוך פירושו, עיין דוגמא נפלאה בס״ד בחיבורי יחי יוסף (סימן י״ד אות א׳) בביאור דברי רבינו חננאל שבת (קנ״ה ב׳), ששיערנו והכרחנו שהכתוב שם לא מרבינו חננאל יצא אלא הגהה על הגליון היא ונכנסה לפירושו, ע״ש. [כעת הרדיעני חכם אחד נ״י שבסיני (כרך ט״ו) נרפסו קטעים להשלמת ספר העיתים ושם ציטט והעתיק דברי רבינו חננאל ללא התוספת, וצדקו ונתאמתו דברינו תלי״ת].

וכבר נודע כי רבו גם רבו השגיאות למיניהם בדברי רבינו חננאל ז"ל, חו לשון מרנא ורבנא מופת הדור החזון איש ז"ל (הלכות מתנות עניים ס"ס ר"ג אות א'): "פירוש רבינו חננאל שבידינו אינו בטוח בדקדוק הגירסא והוא ממולא בהגהות המגיה", ועיין חזון איש או"ח (הלכות עירובין סימן ז' אות י"ב) ע"ש.